НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

С. А. Федчишин

ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Монографія

Харків
«Право»
2020

УДК 342.95:351.88(477)
Ф35

Рекомендовано до опублікування вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 18 грудня 2020 р.)

Рецензенти:

Т. Є. Кагановська – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, заслужений юрист України;

Т. О. Коломоєць – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Запорізького національного університету, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем службового права Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;

І. В. Яковюк – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Федчишин С. А.

Ф35 Дипломатична служба України: проблеми теорії, організації та правового забезпечення : монографія / С. А. Федчишин. – Харків : Право, 2020. – 528 с.

ISBN 978-966-998-097-7

Монографію присвячено дослідженню теоретичних та організаційно-правових проблем дипломатичної служби України. Висвітлено становлення наукових поглядів відносно дипломатичної служби як предмета адміністративно-правового дослідження. Охарактеризовано сутність, ознаки та принципи дипломатичної служби України, особливості її правового регулювання. Досліджено проблеми правового статусу посадових осіб дипломатичної служби України. Окрему увагу приділено проблемам організації та законодавчого регулювання вступу на дипломатичну службу України, її проходження та припинення.

Для фахівців з адміністративного права, публічного управління та адміністрування, а також усіх, хто цікавиться проблемами дипломатичної служби.

УДК 342.95:351.88(477)

© Федчишин С. А., 2020
© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-998-097-7

Зміст

Перелік умовних позначень 5

Передмова 6

Розділ І
ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Ідейні витоки та розвиток поглядів відносно дипломатичної служби у політико-правових ученнях Стародавнього світу, Середніх віків та раннього Нового часу 12
1.2. Дипломатична служба у працях вчених із поліцейського права та суміжних юридичних наук XIX-початку XX ст.: пошук галузевої належності 41
1.3. Проблеми організації та правового забезпечення дипломатичної служби у творах представників Української Народної Республіки та Української Держави (1917-1921 рр.) 60
1.4. Дипломатична служба як предмет аналізу в радянській адміністративно-правовій науці 72
1.5. Стан дослідження дипломатичної служби в адміністративно-правовій науці незалежної України 88

Розділ ІІ
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

2.1. Сутність, ознаки та види дипломатичної служби України 110
2.2. Принципи дипломатичної служби України 138
2.3. Система органів та посади дипломатичної служби України 171
2.4. Нормативно-правове регулювання дипломатичної служби України 194

Розділ ІІІ
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

3.1. Посадові особи дипломатичної служби: ознаки, види, складові правового статусу 226

3.2. Права та обов'язки посадових осіб дипломатичної служби України 252
3.3. Правообмеження посадових осіб дипломатичної служби України 274
3.4. Вимоги щодо політичної неупередженості посадових осіб дипломатичної служби України 292
3.5. Дисциплінарна відповідальність посадових осіб дипломатичної служби України 309

Розділ IV
ВСТУП НА ДИПЛОМАТИЧНУ СЛУЖБУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

4.1. Вступ на дипломатичну службу: сутність та процедури 329
4.2. Вимоги до осіб, які претендують на вступ на дипломатичну службу України 345
4.3. Конкурсна процедура при вступі на дипломатичну службу України 358

Розділ V
ПРОХОДЖЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

5.1. Проходження дипломатичної служби: підходи до розуміння та види процедур 378
5.2. Дипломатичні ранги як спеціальні звання дипломатичних службовців 390
5.3. Оцінювання результатів службової діяльності посадових осіб дипломатичної служби України 404
5.4. Проблеми ротації посадових осіб дипломатичної служби України 416
5.4.1. Сутність, ознаки та види ротації посадових осіб дипломатичної служби України 416
5.4.2. Процедурний аспект ротації посадових осіб дипломатичної служби України 434
5.5. Підстави припинення дипломатичної служби України 444

Висновки 461

Список використаних джерел 476

Перелік умовних позначень

АРК – Автономна Республіка Крим
ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ДАУ – Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗДУ – закордонні дипломатичні установи України
КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП України – Кодекс законів про працю України
КК України – Кримінальний кодекс України
КНР – Китайська Народна Республіка
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
МЗС – Міністерство закордонних справ України
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
НАДС – Національне агентство України з питань державної служби
НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції
НКЗС – Народний комісаріат закордонних справ
ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
УНР – Українська Народна Республіка
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади

Передмова

В сучасних умовах розбудови України як незалежної держави, зростання її активності у міжнародних відносинах, розширення та ускладнення завдань у цій сфері важливого значення набуває розвиток дипломатичної служби України як базового інструмента реалізації державної зовнішньої політики, вдосконалення її організаційних та правових засад. Від ефективності дипломатичної служби безпосередньо залежить успіх у проведенні зовнішньої політики, у тому числі реалізація стратегічного курсу на набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, захист національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян України за кордоном.

Важливим кроком на шляху реформування вітчизняної дипломатичної служби стало прийняття Закону України «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р., який заклав передумови для підвищення професіоналізму та ефективності дипломатичної служби. Проте, як свідчить аналіз, і за сучасних умов існує низка проблем, котрі стосуються організації та правового регулювання дипломатичної служби України, її кадрового забезпечення, процедур вступу на дипломатичну службу, її проходження та припинення тощо. Істотною проблемою залишається отримана у спадок від Радянського Союзу політизація дипломатичної служби, що перешкоджає її розбудові як професійного та політично нейтрального інституту, у якому забезпечується захист прав посадових осіб дипломатичної служби, відповідно до передових практик та зарубіжного досвіду.

Необхідною умовою успішного проведення реформи дипломатичної служби України є її наукове забезпечення. За часів незалежності України дипломатична служба була предметом досліджень багатьох вчених у галузі адміністративного права. Зокрема, варто відзначити кандидатські дисертації Т. І. Биркович «Правове регулювання дипломатичної служби в Україні»,

Л. В. Заболотної ««Механізм адміністративно-правового забезпечення діяльності державного службовця дипломатичної служби України» та О. Р. Сторожука «Організаційно-правові засади проходження дипломатичної служби дипломатичними працівниками». До проблем організації та правового регулювання дипломатичної служби вчені зверталися й у контексті більш загальної проблематики, присвяченої державній (публічній) службі. Однак чимало теоретичних проблем дипломатичної служби все ще залишаються недостатньо осмисленими, потребують поглибленого аналізу й проблеми її організації та правового забезпечення. Своєю чергою констатуємо, що більшість праць, присвячених дипломатичній службі, були підготовлені до прийняття нових законів України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. та «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р., а отже, не завжди враховують політико-правові реалії, у яких сьогодні функціонує вітчизняна дипломатична служба. Наведені обставини зумовлюють необхідність проведення комплексного дослідження теорії, організації та правового забезпечення дипломатичної служби України з метою визначення напрямів її подальшого вдосконалення.

Мета монографії полягає в тому, щоб на підставі досягнень юридичної науки, чинного законодавства України та практики його застосування напрацювати оновлені уявлення про дипломатичну службу України, її сутність, ознаки, організаційні та правові засади, особливості вступу на дипломатичну службу, проходження та припинення дипломатичної служби, розробити й надати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення її організації та правового забезпечення. Наведена мета зумовила напрями та структуру дослідження.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці вчених у галузі філософії, теорії держави і права, адміністративного, трудового та міжнародного права, публічного управління та адміністрування. При висвітленні ідейних витоків та особливостей розвитку поглядів стосовно дипломатичної служби, її організаційно-правових засад використовувалися праці вчених різних історичних періодів: мислителів Стародавнього світу (Стародавньої Індії – Камандакі, Каутильї, Тіруваллувара та ін., Стародавнього Китаю – Конфуція, Мен-цзи, Сюнь-цзи, Хань Фей-цзи, Шан Яна та ін., Стародавньої Греції – Аристотеля, Демосфена, Платона та ін.); мислителів Середніх віків та раннього Нового часу (Т. Аквінського, Е. Барбаро, Ф. Бекона, А. де Вікфора, Ф. Гвіччардіні, Т. Гоббса, Г. Гроція, А. Джентілі, Ф. Кальєра, Н. Макіавеллі, Б. де Розьє та ін.); представників науки поліцейського права XIX-початку XX ст. (І. Є. Андрєєвського, А. Я. Антоновича, М. Х. Бунге, В. Ф. Дерюжинського, А. І. Єлістратова, В. В. Івановського, В. Ф. Левитського,

І. В. Платонова, І. Т. Тарасова, М. М. Цитовича, П. М. Шейміна та ін.); представників УНР та Української Держави (1917-1921 рр.): В. К. Винниченка, М. С. Грушевського, Д. І. Дорошенка, О. О. Ейхельмана, О. Я. Шульгина та ін.; вчених-адміністративістів радянського періоду (Ю. С. Адушкіна, М. І. Андріанова, В. А. Воробйова, І. І. Євтіхієва, О. Ф. Євтіхієва, М. І. Єропкіна, А. А. Жданова, В. А. Зоріна, В. Л. Кобалевського, Ю. М. Козлова, О. П. Коренєва, Б. М. Лазарєва, О. Є. Луньова, В. М. Манохіна, І. М. Пахомова, Л. А. Сергієнко, С. С. Студенікіна, Л. Е. Фрадкіна, Ц. А. Ямпольської та ін.).

Важливою складовою науково-теоретичного підґрунтя дослідження стали праці сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі адміністративного права, зокрема В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Г. В. Атаманчука, Д. М. Бахраха, К. С. Бєльського, Т. І. Биркович, Ю. П. Битяка, Л. Р. Білої-Тіунової, І. В. Бойко, Б. Н. Габричидзе, В. М. Гаращука, Є. В. Додіна, Л. В. Заболотної, К. М. Зубова, С. Д. Дубенко, Т. Є. Кагановської, Р. А. Калюжного, І. О. Картузової, С. В. Ківалова, А. В. Кірмача, І. Б. Коліушко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, Л. М. Корнути, А. О. Коровайко, Д. В. Луценка, У. І. Ляхович, В. Я. Настюка, А. О. Неугоднікова, Н. Р. Нижник, О. П. Ноздрачова, Н. П. Матюхіної, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, Р. В. Миронюка, Н. С. Панової, Н. Б. Писаренко, Д. С. Припутеня, О. С. Продаєвича, О. С. Проневича, Б. В. Россінського, А. О. Селіванова, С. Г. Стеценка, Ю. М. Старилова, О. Р. Сторожука, В. П. Тимощука, О. В. Тодощака, Ю. Г. Фаєр, Г. В. Фоміч, О. І. Харитонової, М. І. Цуркана, В. В. Черепанова, М. О. Шахова, А. М. Школика, Н. В. Янюк, Х. П. Ярмакі та ін.

Окрема увага приділялась також працям науковців з публічного управління та адміністрування, у яких досліджувались проблеми реформування державної служби в Україні, особливості організації та функціонування її видів (Р. Г. Ботвінова, В. Я. Малиновського, С. А. Могильного, В. М. Мартиненка, О. Ю. Оболенського, О. О. Рацюк, С. М. Серьогіна, Є. С. Черногона та ін.). З огляду на предмет дослідження при написанні роботи використовувались також праці вчених у галузі трудового права (Н. М. Вапнярчук, Л. Ю. Величко, О. Ю. Дрозда, М. І. Іншина, М. М. Клемпарського, А. Ю. Коротких, Ю. В. Макаренко, Н. М. Неумивайченко, С. М. Прилипка, А. М. Слюсара, О. М. Ярошенка та ін.), а також міжнародного права (А. Х. Абашидзе, М. В. Буроменського, І. П. Бліщенка, О. В. Буткевич, В. А. Василенка, Ю. Г. Дьоміна, В. М. Дурденевського, Н. Г. Зубкова, Ф. І. Кожевнікова, Д. Б. Левіна, І. І. Лукашука, М. М. Микієвича, А. І. Музики, В. М. Репецького, О. Ф. Сакуна, К. К. Сандровського, Г. І. Тункіна, М. О. Ушакова, М. Ю. Черкеса, І. В. Яковюка та ін.).

Обґрунтовуючи теоретичні положення та висновки дослідження, автор звертався до праць науковців із теорії держави і права, зокрема С. С. Алєксєєва, А. М. Завального, В. Б. Ісакова, О. А. Киримової, М. І. Козюбри, В. М. Корельського, В. В. Копєйчикова, В. В. Лазарєва, О. В. Малька, М. М. Марченка, М. І. Матузова, В. С. Нерсесянца, В. Д. Перевалова, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, М. В. Цвіка, Г. М. Чувакової та ін.

При вивченні досвіду іноземних держав у сфері організації та правового регулювання дипломатичної служби, підходів щодо її реформування допомогли праці Б. Бардера, Г. Берріджа, У. Бланке, Ч. Джіллеспі, Р. Заллета, Т. А. Занко, Т. В. Зонової, Ж. Камбона, К. Карти, Г. Коппа, Н. Кралева, В. Наумеску, І. Ноймана, Г. Нікольсона, К. Рани, Е. Сатоу, О. М. Панова, В. І. Попова, А. В. Торкунова, Р. Дж. Фельтхема, Дж. Харра, Б. Хоккінга, Г. Холланда, В. Г. Ціватого та ін.

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, міжнародні договори та закони України, правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України, Національного агентства України з питань державної служби, а також інших органів виконавчої влади, що стосуються організації та функціонування дипломатичної служби. Вивчалось також законодавство про дипломатичну службу іноземних держав (Великої Британії, Грузії, Естонії, Казахстану, Китаю, Латвії, Литви, Молдови, Німеччини, Норвегії, Словенії, США, Туркменістану, Узбекистану та ін.).

Емпіричну базу дослідження складають статистичні показники та матеріали практичної діяльності Міністерства закордонних справ України, представництв Міністерства закордонних справ України на території України та закордонних дипломатичних установ України. При підготовці висновків, пропозицій та рекомендацій враховувалися результати проведеного нами опитування 104 посадових осіб дипломатичної служби України (апарату Міністерства закордонних справ України та закордонних дипломатичних установ України). При підготовці монографії використовувалися також матеріали стажування автора в Юридичному управлінні Міністерства закордонних справ України.

Монографія за своєю структурою складається із п’яти розділів та двадцяти двох підрозділів. У першому розділі прослідковано еволюцію наукових поглядів відносно дипломатичної служби, її теоретичних засад, організації та правового забезпечення. Висвітлено ідейні витоки та розвиток поглядів відносно дипломатичної служби у політико-правових ученнях Стародавнього світу, Середніх віків та раннього Нового часу. Окрему увагу приділено дипло-

матичній службі як предмету аналізу у працях вчених із поліцейського права та суміжних юридичних наук XIX-початку XX ст., творах представників УНР та Української Держави (1917-1921 рр.), працях із адміністративного права радянського періоду, а також адміністративно-правових дослідженнях незалежної України.

Теоретико-правовій характеристиці дипломатичної служби України присвячено другий розділ. У ньому аналізуються сутність, ознаки та види дипломатичної служби України, її принципи та особливості нормативно-правового регулювання. Проблеми правового статусу посадових осіб дипломатичної служби досліджуються у третьому розділі. Проаналізовано права та обов'язки посадових осіб дипломатичної служби, їх правообмеження, вимоги щодо політичної неупередженості та дисциплінарну відповідальність.

У межах четвертого розділу досліджуються проблеми організації та законодавчого регулювання вступу на дипломатичну службу України. Розглянуто сутність та процедури вступу на дипломатичну службу, вимоги до претендентів на вступ на дипломатичну службу. У окремому підрозділі аналізується конкурс як основна процедура вступу на дипломатичну службу. В останньому розділі визначено підходи до розуміння та види процедур проходження дипломатичної служби. Розкрито значення дипломатичних рангів як спеціальних звань дипломатичних службовців. Проаналізовано особливості оцінювання результатів службової діяльності посадових осіб дипломатичної служби. Предметом окремої уваги стали проблеми організації та правового забезпечення ротації посадових осіб дипломатичної служби України. Насамкінець розглянуто підстави припинення дипломатичної служби України.

На основі дослідження та з урахуванням зарубіжного досвіду у монографії зроблено теоретичні висновки, визначено напрями вдосконалення організації та правового забезпечення вітчизняної дипломатичної служби, запропоновано зміни та доповнення до законодавства України.

Автор висловлює щиру вдячність та глибоку повагу:

– своєму шановному Вчителю, доктору юридичних наук, професору Наталії Петрівні Матюхіній – за постійну підтримку та допомогу, спрямування наукового пошуку, безцінні поради у підготовці монографії;

– рецензентам монографії – доктору юридичних наук, професору Тетяні Євгеніївні Кагановській, доктору юридичних наук, професору Тетяні Олександрівні Коломоєць, доктору юридичних наук, професору Івану Васильовичу Яковюку – за цінні зауваження та поради, які сприяли вдосконаленню монографії;

– доктору юридичних наук, професору Юрію Прокоповичу Битяку, доктору юридичних наук, професору Володимиру Миколайовичу Гаращуку, доктору юридичних наук, професору Дмитру Валентиновичу Луценку – за плідні дискусії та корисні поради, які сприяли науковим пошукам, та підтримку під час підготовки монографії;

– колективу кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – за дискусії, конструктивну критику та корисні поради, підтримку у проведенні дослідження;

– своїм батькам, дружині та дітям – за терпіння та всебічну підтримку, а також усім причетним до опублікування цієї монографії.

Розділ І

ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Ідейні витоки та розвиток поглядів відносно дипломатичної служби у політико-правових ученнях Стародавнього світу, Середніх віків та раннього Нового часу

В умовах реформування дипломатичної служби України важливого значення має не лише аналіз сучасних підходів, а й розкриття ідейних витоків та особливостей становлення поглядів відносно дипломатичної служби, аналіз творчого спадку мислителів різних історичних періодів у розрізі звернення до теоретичних та організаційно-правових проблем дипломатичної служби.

У цьому сенсі заслуговують на увагу ідеї мислителів Стародавнього світу, Середніх віків та раннього Нового часу. Обрання цих історичних періодів не є випадковим. Такий підхід дозволяє охопити ключові моменти становлення дипломатії та дипломатичної служби, котрі отримували відображення у політико-правовій думці; прослідкувати розвиток поглядів від виникнення дипломатичних відносин (у Стародавньому світі), появи постійних посольств (у Середні віки) до по-

ширення відомств закордонних справ та розвитку уявлень про дипломатичну службу як професію у ранній Новий час. Між дипломатичною практикою та політико-правовою думкою різних періодів завжди існував тісний зв'язок: еволюція дипломатичних інститутів впливала на погляди мислителів, а останні прикладали зусиль, щоб дослідити існуючий досвід, змінити дипломатичну практику, підвести під вироблені ними стандарти.

Насамперед варто звернутись до політико-правових учень тих регіонів, у яких вперше на землі зародилася цивілізація, утворились центри міжнародного життя та практикувалися дипломатичні зносини. Як свідчать історичні дослідження, витоки дипломатії як особливої форми політичної діяльності знаходяться саме в державах Стародавнього Сходу[1]. У Стародавній період зафіксовані і перші міжнародні контакти на території сучасної України (за участю скіфів, міст-полісів Північного Причорномор'я та ін.)[2]. Для держав Стародавнього періоду по мірі розвитку цивілізації характерними більшою або меншою мірою стають встановлення міждержавних відносин, розвиток договірної практики між правителями – укладення договорів про мир, союзи, дружбу та ін., запровадження посольської справи як окремого виду діяльності (надіслання власних послів та прийняття послів іноземних правителів), вироблення своєрідних правил дипломатичного протоколу при веденні переговорів, виокремлення особливого виду чиновників при дворах правителів, які займались міждержавними зносинами, підготовкою договорів та промов для послів, перекладами текстів, тощо[3].

У Стародавній період зароджуються інститути посольського права: серед зовнішньої діяльності учасників міжнародних відносин виокремлюються дипломатичні функції, утворюються дипломатичні ранги, формуються процедури відправлення і прийняття дипломатичних місій, зароджується дипломатичний протокол та ін.[4].

---

[1] Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке / отв. ред. И. А. Стучевский. Москва: Наука, 1987. С. 3.

[2] Чекаленко Л. Д. Витоки української дипломатії: навч. посіб. Київ: Lat K, 2010. С. 12-14.

[3] История дипломатии: в 5 т. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Гос. изд. пол. лит., 1959. Т. I. / под ред. В. А. Зорина, В. С. Семенова, С. Д. Сказкина, В. М. Хвостова. С. 10.

[4] Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підруч. 2-ге вид. Київ: Ліра-К, 2016. С. 155, 156.

Стародавній Єгипет вважається першою в історії централізованою державою. Вже у III тис. до н.е. Єгипет робив спроби встановити контакти із сусідніми державами, споряджав до них посольства. Існують підтвердження функціонування у Стародавньому Єгипті постійно діючого дипломатичного апарату, діяльності особливої категорії царських службовців, які відправлялись посланниками до іноземних правителів[1]. У одній із гробниць часів близько 1400 р. до н.е. знайдено зображення міністерства закордонних справ Стародавнього Єгипту, його канцелярії та архіву[2]. Не випадково і один із перших відомих науці міжнародних договорів укладено саме за участі єгипетського правителя. Договір про мир та дружбу між фараоном Рамзесом II та хетським царем Хаттусілі датується близько 1296 р. до н.е.[3].

Із небагатьох літературних джерел Стародавнього Єгипту, які дійшли до нашого часу та відображають погляди на специфіку дипломатичної діяльності, можна відзначити «Повчання Ахтоя». У творі автор, розповідаючи своєму синові про переваги тієї чи іншої діяльності, згадує про роботу посланника: «Коли посланник йде до чужої країни, він заповідає своє майно… із-за страху перед левами або азіатами. І якщо він повернувся в Єгипет, ледь досяг він саду, ледь досяг він дому свого ввечері, і знову йому треба йти… Коли він йде, цегла в нього за поясом»[4]. Отже, відзначались: по-перше, складність та небезпека місії посланника; по-друге, завдання посланника – передавати доручене послання (під «цеглою за поясом», на думку сучасних дослідників, ймовірно слід розуміти глиняну табличку, яку доставляв посланник[5]). Г. Бекман, дослідник дипломатичних першоджерел хеттів у відносинах з Єгиптом та іншими державами, пише про стародавніх посланників: «хоча професійний титул можна дослівно перекласти як «посланник», вагомі обов'язки з питань війни та миру на плечах цих

[1] Бокщанин А. Г. История международных отношений и дипломатии в Древнем мире. Москва: ВШПО при ЦК ВКП (б), 1945. С. 3, 8-9.

[2] Никольсон Г. Дипломатия / пер. с англ. под. ред. А. А. Трояновского. Москва: ОГИЗ, 1941. С. 4.

[3] Антология мировой правовой мысли: в 5 т. Москва: Мысль, 1999. Т. І. Античный мир и Восточные цивилизации / рук. науч. пр. Г. Ю. Семигин. С. 39.

[4] История дипломатии: в 5 т. 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Гос. изд. пол. лит., 1959. Т. І. / под ред. В. А. Зорина, В. С. Семенова, С. Д. Сказкина, В. М. Хвостова. С. 11.

[5] Зінченко А. А. Історія дипломатії: від давнини до нового часу: навч. посіб. 3-тє вид. Київ. 2005. С. 21.

древніх дипломатичних мандрівників могли б виправдати для них сучасне позначення «посол»[1].

За існуючого у Єгипті сприйняття кожен посланник повинен був відзначатись не лише хистом у переговорах, але й бути воїном, добре знати державу, куди його направляли, її звичаї та культуру, географічні особливості[2]. У стародавніх джерелах підкреслювалась небезпека посольської місії, адже загрози для життя посланця чекали на нього як на шляху до іноземного правителя, так і при його дворі (вбивство, взяття у заручники тощо).

Іншим центром тогочасного дипломатичного життя була *Стародавня Індія*. На території сучасної Індії та Пакистану міста Хараппської цивілізації (близько 3300-1300 рр. до н.е.) були центрами активної зовнішньої торгівлі, яка здійснювалась сухопутним і морським шляхами. Важливим етапом у розвитку політичної організації і державності Стародавньої Індії стала друга половина I тис. до н.е., що пов'язано із утворенням перших крупних держав у долині Гангу, а потім і об'єднанням імперії[3]. Вже у першій відомій пам'ятці індійської літератури «Рігведі» (близько 1700-1100 рр. до н.е.) можна віднайти свідчення дипломатичної практики та застосування методів невійськового впливу на зовнішніх ворогів[4].

У свою чергу історики хоч і констатують міждержавні відносини та навіть запровадження до вжитку спеціального терміну для позначення послів («дута»[5]), проте схиляються до висновку про відсутність спеціального дипломатичного відомства в Стародавній Індії. Розвиток давньоіндійської дипломатичної практики відбувався під впливом поглядів вчених-брахманів, котрим належить авторство низки політико-правових трактатів як своєрідних порадників правителям щодо організації та ведення державних справ.

---

[1] Beckman G. Hittite Diplomatic Texts / ed. by H. Hoffner. Atlanta: Scholars Press, 1996. P. 5.

[2] Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке / отв. ред. И. А. Стучевский. Москва: Наука, 1987. С. 57.

[3] Антонова К. А., Бонгард-Левин Г. М., Котовский Г. Г. История Индии. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Мысль, 1979. С. 22-23.

[4] Ригведа. Мандалы V-VIII / подгот. Т. Я. Елизаренкова. 2-е изд., испр. Москва: Наука, 1999. С. 194-197.

[5] Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке / отв. ред. И. А. Стучевский. Москва: Наука, 1987. С. 194.